

Kirjastoseuran toiminnanjohtaja Tuula Haavisto:

Kirjasto on suuressa murroksessa - sen perustehtävää ei korvaa mikään

Noin voi kiteyttää Haaviston sanoman yhteen virkkeeseen. Seuraava teksti on muokattu Haaviston suullisesta esityksestä.

Minusta kirjastojen merkityksen ydin on tiivistetty hyvin tekstiin, jonka luin kirjastoauton kyljestä eräässä amerikkalaisessa lehtikuvassa:

Caution. This vechicle makes wide horizons.

Be prepared to think. ELI:

Varoitus. Tämä ajoneuvo avaa laajoja horisontteja. Valmistautukaa ajattelemaan.

Yhteiskunnan muutos - koulu, kirjasto ja media

Ajatukselliset lähtökohtani liittyvät meneillään olevaan yhteiskunnan muutokseen. Sitä voi minun puolestani nimittää ihan miten vaan - tietoyhteiskunnaksi, informaatioyhteiskunnaksi, kohtaamis- tai kommunikaatioyhteiskunnaksi - mutta olennaista on yhä suurempi pään, aivojen käyttö resurssina. Se muuttaa tilannetta verrattuna entiseen, jolloin tärkeitä oli fyysinen voima, lihakset.

Tieto ja informaatio ovat tässä uudessa tilanteessa keskeisiä raaka-aineita, ei enää rauta eikä mikään muukaan 'kova'. Tietoa ja informaatiota me työstämme.

Muutos vaatii, että kaikki tietoa käsittelevät instituutiot on arvioitava uudelleen: miten ne palvelevat uudessa tilanteessa? Miten niitä pitäisi muuttaa? Tätä pohditaan eritasoisissa tietoyhteiskuntastrategioissa erityisesti niiden tietoinstituutioiden osalta, jotka kustannetaan verovarjoilla.

Uudelleenpohdinnassa **KOULU** ja **KIRJASTO** ovat kaksi aivan keskeistä laitosta. Koulussa saadaan perusta tiedon ja kulttuurin käytölle ja osaamiselle. Kirjasto taas on tässä prosessissa muuttumassa näkymättömästä näkyväksi. Se on keskeisellä tietoyhteiskunnan kylällä kuin teollisuus- tai maatalousyhteiskunnan kylällä.

Sen palvelua ei korvaa mikään muu instituutio. Vain kirjasto kerää, järjestää ja antaa käyttöön painettuja aineistoja, äänitteitä, videoita ja verkkotietoa niin että kiinnostunut käyttäjä voi löytää haluamansa suuresta aineistoviidakosta, vaikka etsisi kymmenen vuotta vanhaa hengentuotetta. Kirjastoon voi mennä, kun etsii tietoa, kulttuuria tai viihdettä. Sen koko apparaatti on viritetty poimimaan ja tarjoamaan jokaiselle asiakkaalle vastauksen juuri hänen kysymyksiinsä.

Kolmas tärkeä tietoinstituutio on **MEDIA**. Sen vastuulla on, että ihmiset pysyvät edes suunnilleen selvillä, mitä maailmassa tapahtuu ja saavat tapahtumille jonkinlaisia taustoja. Median muuttuminen onkin mielenkiintoinen juttu. Kun meillä voidaan vielä puhua uskottavasti tiedotusvälineiden yhteiskunnallisesta

tehtävästä, ovat monet amerikkalaiset kollegani selvästi heittäneet toivonsa sen suhteen. He myöntävät sen tärkeän roolin, mutta katsovat median USA:ssa jo ehtineen turmeltua. Se ei keskity tärkeisiin ja esimerkiksi kansalaistaitojen kannalta olennaisiin kysymyksiin, vaan etsii esiin aina uuden myyvän tapauksen. Tysonin jälkeen tuli Jones, sitten Lewinsky, jonka jälkeen... Tämä ei ole mikään mieltäylentävä kehityssuunta

Vain kirjasto järjestää tietoa

Kirjaston ainutlaatuisena vastuualueena yhteiskunnassa on auttaa käyttäjää löytämään aineiston joukosta kulloinkin tarvitsemansa, oli se sitten vastaus faktakysymykseen tai valaisua aiheeseen Elämän Tarkoitus. Monimutkaiseksi asian tekee, että sekä käyttäjiä että aineistoa on niin paljon ja erilaista. Käyttäjien taidot löytää tietoa itse vaihtelevat suuresti. Aineiston määrä taas kaksinkertaistuu muutaman vuoden välein ja se tuotetaan yhä useammanlaisissa pakkauksissa. Tärkeä muutos on sekin, että suuri osa asiakkaista osaa nykyisin kieliä ja näin ollen heitä kiinnostavan aineiston potentiaali moninkertaistuu.

Kirjaston merkityksen näkee paremmin siellä, missä sitä ei ole. Mm. Internetin käyttäjät tietävät hyvin, miten raivostuttavaa on joskus etsiä aineistoa ilman toimivia hakujärjestelmiä. Jos hakee robotilla, saa ylisuuren määrän vastauksia, jos hakuammunnalla, voi olla varma että tärkeitä lähteitä jää piiloon. Toimiessani kehitysmaiden kollegoitten kanssa olen oivaltanut meille itsestäänselvien kirjastopalvelujen tärkeyden. On esimerkiksi hyvin tärkeää, että kansallisbibliografiaan kootaan systemaattisesti tiedot suomalaisista painotuotteista. Meillä on myös luettelot siitä, mistä kirjat saa tarvittaessa käsiinsä.

Monissa Afrikan maissa kunnon kansallisbibliografian tekoa vasta aloitellaan. Samoin niiden kirjastojen aineisto on yleensä sattumien summa, vaihtelevan tasoisia ja osittain vanhentuneita lahjoituksia. Kirjastoja käytetään silti. Esimerkiksi Mosambikissa ihmiset tulevat kirjastoon lukemaan lehtiä ja lakikirjoja. Varsinkaan lakikirjoja ei välttämättä saa muualta käsiinsä.

Mitä sähköinen aineisto merkitsee

Tilaisuuden järjestäjä haastoi minut puhumaan myös tiedon sähköisestä muodosta. Mitä se tuo mukanaan? Voidaanko vaikkapa kirjastotila lopettaa, kun tieto on verkossa?

Näyttää siltä, että sähköinen aineisto ja verkon käytön yleistymisen sekä vähentää että ruokkii kirjaston paikalla käyttöä. On aivan selvää, että osa aineistosta ja asiakaspalvelusta siirtyy verkkoon ja ohittaa jatkossa kirjaston kokonaan. Toisaalta verkko inspiroi uutta käyttöä: ihmiset löytävät webistä kirjallisuusviitteitä, joihin eivät ehkä muuten törmäisi, ja tulevat hakemaan itse aineiston kirjastosta.

Kirjastokäytön määrä Suomessa on elektronisen aineiston yleistymisen rinnalla kasvanut koko 90-luvun. Vaikka lainauksen kasvu pysähtyi 1996 - viime vuoden tietoja ei ole vielä käytössä - lisääntyy kirjastokäytin määrä edelleen. Helsinki on tilastoinut Internet -käytön määrää järjestelmällisesti. Sen Internet-sivuilla oli 1996 noin 3 miljoonaa käyntiä, suurin osa luetteloiden hyödyntämistä.

Käsitykseni mukaan sähköisen aineiston käyttömahdollisuus - vaikka se siirtää osan aineiston ja tiedon kysynnästä kirjaston ohi - tehostaa kirjastoon kerätyn sivistyspääoman käyttöä. Samaa sanovat ulkomaiset kollegat.

Millä vauhdilla muutos etenee jatkossa, on vain arvailtavissa. Mutta katsokaa nyt vaikka tätä Keravan kirjastoa. Suuri osa hyllyissä nyt olevasta aineistosta lienee käyttökelpoista vielä kymmenenkin vuoden kuluttua.

Sivistyspääoman käyttöaste nousuun!

Jos leikitellään hetkinen taloudellisin termein, kannattaa paneutua mainittuun sivistyspääoman käyttöasteeseen. Kirjastot, niiden kokoelmat ja henkilökunnan taidot voidaan nimittäin myös nähdä selvänä kansallisvarallisuutena, sivistyspääomana. Silläkin on se pääoman yleinen piirre, että mitä nopeammin se kiertää, sitä enemmän lisäarvoa se tuottaa kansalaisten mielissä ja osaamisessa. Suomessa kansalaiset osaavat hyödyntää tarjolla olevaa yhteistä hyvää - meillä on maailman korkeimmat kirjastonkäyttöluvut.

Tällaisia ajatuskulkuja on kehitelty myös EU:ssa. Siellä alettiin 80-luvun puolivälissä huolestua kirjastoissa vähäisellä käytöllä makaavista hengen aarteista. Miten ravistaa Euroopan kirjastoja, että niistä saataisiin enemmän irti?

EU:ssa pantiin pystyyn Telematiikkaa kirjastoille -ohjelma. Se on tarjonnut 1990 lähtien rahoitusta eurooppalaisille kirjastoprojekteille. Koska EU:lla on kaupallinen intressi, rahoituksella on tuettu erityisesti eurooppalaisten atk-kirjastojärjestelmien kehittelyä ja muuten vahvistettu eurooppalaisen kirjasto-osaamisen mahdollisuuksia informaatioteollisuudessa. Kirjastoja on myös kytketty tietoyhteiskuntakuvioihin, mutta toistaiseksi hyvin satunnaisesti verrattuna Suomen politiikkaan.

Euroopan Parlamentin jäsen Mirja Ryyänen, joka toimi Suomen kirjastoseuran puheenjohtajana 1992-97, on puhunut parlamentissa aktiivisesti ja tuloksellisesti kirjastojen puolesta. Pitkälle hänen työnsä tuloksena on tekeillä EU:n komiteamietintö eli Green Paper "The Role of Libraries in the Information Society" kirjastojen roolista tietoyhteiskunnassa.

Tässä yhteydessä pohjoismaista ja varsinkin Suomen ja Tanskan kirjastomallia varmasti tuodaan aktiivisesti esiin, koska ne edustavat maailman huippua. Vertailukohtana voi mainita, että etelä- Euroopasta löytyy eräs pääkaupungin pääkirjasto, joka on auki vain parina päivänä viikossa...

EU-politiikan takana on muutoksia yksittäisistä EU-maista. Parempien kirjastopalvelujen rakentaminen lähti 70-luvun Ranskasta, jossa osana käytännön kulttuuriradikalismia haluttiin tarjota kansalle hyvätasoisia kulttuuri- ja

tietopalveluja. Sittemmin kirjasto-olojaan lähtivät kohentamaan näkyvästi mm. Belgia, Portugali, Espanja ja moni muu maa.

Kirjastoa tarvitaan jokaisessa yhteiskunnassa, jossa kansalaisena pärjääminen perustuu kykyyn lukea.

Tekijänoikeusdirektiivi on saatava tasapainoon

Tässä vaiheessa vilautan myös mustaa pilveä, joka liittyy Euroopan yhteisöön. Kauppapoliittisena järjestelmänä EU:ssa on tietenkin taipumus vääntää kaikki asiat kaupallisiksi hyödykkeiksi ja tuotteiksi. Samaa kaavaa on noudatettu, kun on laadittu ehdotusta uudeksi henkisen omaisuuden tekijänoikeusdirektiiviksi. Totean tässä vain sen kirjastoalan näkemyksen, että valmistelussa on noudatettu lähinnä isojen kansainvälisten kustantajien pahimpia pelkoja siitä, mitä kaikkea elektroninen julkaiseminen voi tuoda mukanaan. Direktiiviehdotus muuttaisi nykyistä kirjaston käyttäjät huomioivaa tasapainoa perustelemattomasti kustantajien ja osittain tekijöiden eduksi. Eniten on kritisoitu heidän oikeuttaan määrätä, saako teosta yleensä hankkia kirjastossa käytettäväksi. Tällaista oikeutta eivät nykyiset lait heille anna.

Tästä tulee varmasti juttuja ja julkista keskustelua Helsingin Sanomissa ja muissa tiedotusvälineissä kevään aikana, koska direktiiviehdotus on juuri käsiteltävänä

.

Kirja ei katoa minnekään

Kirjastonhoitajilta kysytään usein, häviääkö kirja uusien medioiden tieltä. Itse en sitä usko ollenkaan; kirja on tarkoituksenmukaisin pakkausmuoto eräille sisällöille. Sen sijaan painetun sanan suhteellinen osuus kaikesta julkaistusta varmasti pienenee. Vertailun vuoksi: Haarukkakin oli alun perin vain piikki tai kaksipiikkinen, mutta nyt on olemassa vaikka minkälaista etanahaarukkaa käyttötarkoituksen mukaan. Samalla lailla dokumentteja voitiin ennen levittää vain painetussa muodossa. Ei ollut juuri muita mahdollisuuksia. Mutta nyt erilaisille sisällöille voi hakea eri vaihtoehtoista tarkoituksenmukaisimman muodon. On aivan järkevää painaa romaani kirjaksi, mutta tyhmää ja paperin tuhlausta tuottaa jatkuvasti muuttuva puhelinluettelo kirjaksi. Se sopii paljon paremmin CD-ROMiksi tai verkkomuotoon. Missään väittelyssä ei ole pysytty horjuttamaan sitä ehdoton näkemystäni, että kirjastossa pitää päästä käsiksi erilaisiin sisältöihin riippumatta siitä, miten ne on pakattu. Vaikka itse olen lukuhullu ihminen, ei kirjan muoto sinänsä ole minulle pyhä. Silti: kirja on mainio kapine. Menee pitkään ennen kuin otan päätteen iltalukemiseksi sänkyyni...

Lukutaito on yhä ykkönen

Lukutaitokysymyksestä olen täsmälleen samaa mieltä kuin Torsti Kivistö: ei voi olla tietoyhteiskuntaa ilman lukutaitoa. Nykyisessä monimutkaisessa yhteiskunnassa ei yksinkertaisesti pärjää ilman lukutaitoa. Myös katselemisella, kuuntelemisella ja musiikilla on omat erityismerkityksensä, mutta demokratian ja

kansalaiskompetenssin kannalta lukutaito on ykkönen.

Verkoston aikakaudella kirjastot tunnistavat lukutaidon suhteen kolme haastetta. Ensinnäkin huomattavaa osaa nuorista täytyy yllyttää lukemaan aktiivisemmin ja syventämään lukutaitoaan sisällöllisesti. Toiseksi aikuisväestöä täytyy opettaa lukemaan verkkoaineistoa, joka ei toimi samoin kuin painotuotteen sivuille painettu teksti. Kolmanneksi kaikkia pitää yllyttää nykyistä aktiivisempaan kriittisyyteen sen suhteen, mitä lukevat. Erityisesti Internet on taas kärjistänyt sitä tilannetta, että myös lukijalla on vastuu siitä mitä uskoo. Verkossa on hyötyaineiston joukossa tahallista harhautusta ja runsaasti tarkoitushakuista tavaraa pornosta nyt puhumattakaan. Tosin näin on ollut myös painetussa sanassa, mutta Internet on nostanut tämän tosiasian uudelleen pintaan.

Keravan kirjasto on neljäs kuuluisuus

Kerava on suomalaisella kirjastoalalla tunnettu yhtenä niistä neljästä kaupungista, joihin on puuhattu uutta kirjastotaloa vuosikausia mutta valmista ei ole tullut. Näitä tarinoita seurataan myötätunnolla ja parasta toivoen.

Keravan konkreettisesta tilanteesta täytyy ensikertalaisena kävijänä todeta, että tämä rakennus on tehty selvästi jo alunperin aivan liian pieneksi; 770 neliötä on ollut liian vähän jo 70-luvulla. Kuulemani mukaan Keravan kaupungilla on nyt laskettu uuden kirjastotalon tilantarpeeksi 1.300 neliötä, kun kirjaston omissa laskelmissa päädytään 2.700 neliöön. Varoitan vain tekemästä samaa virhettä toiseen kertaan, rakentamasta taas valmiiksi liian pientä!

1.300 neliön ajatuksessa voi olla taustalla käsitys kirjastosta jonkinlaisena varastona. Jos kirjasto tulkitaan kirjojen kierrätyskeskukseksi, josta vain haetaan ja palautetaan luettavaa, saatettaisiin tuolla neliömäärällä pärjätäkkin. Sellaisia kirjastoja tosiaan on, mm. Kuopiossa yleisten ja tieteellisten kirjastojen yhteinen Varastokirjasto. Mutta ne eivät ole auki yleisölle vaan toimivat muiden kirjastojen taustavoimina.

Yleisten kirjastojen olennaiset piirteet ovat totta totisesti moninaisemmat kuin kirjojen kierrätys.

Aineistokysymykseen jo viittasinkin. Niin kauan kun kirjastossa on fyysisiä kappaleita, kirjoja, lehtiä, äänitteitä, videoita, mitä tahansa, niille tarvitaan tilaa. On tärkeää, että ihmiset voivat kirjastossa saada odottamattomiakin virikkeitä. Olen jostain poiminut mainion lauseen "Kirjaston tehtävä on ruokkia sen ympäristössä olevaa aivokapasiteettia". "Ruokintatehtävä" edellyttää, että ihmiset voivat etsiä avoimilta hyllyiltä myös sattumia. Esim. lasten kuvakirjojen valitseminen lainaksi pelkästään varastoluettelon perusteella tuntuisi aika kummalta ajatukselta.

Mielestäni kirjastokokoelman kaikille avoin olemassaolo aivan sinänsä palvelee Torsti Kivistön mainitsemaa egon jalostamista - ihmisen itsensä jalostamista.

Suomen korkean koulutustason yksi olennainen tukipuu on se, että itse kukin on voinut käydä virkistämässä aivokapasiteettiaan mm. kirjastossa. Yhtä hyvin

tähän voi laskea kansalais- ja työväenopistot ja opintopiirit, mutta kirjasto on näistä käytetyin ja alhaisimman kynnyksen takana.

Aineisto lisääntyy - neuvonta lisääntyy

Toinen ulottuvuus kirjaston tilakysymyksessä on neuvonnan ja yleisön palvelun järjestäminen. Joskushan todetaan, ettei kirjastoja enää tarvita, kun kaiken voi hakea verkosta. Itse toivotan oikein sydämestäni onnea jokaiselle, joka aikoo löytää siitä viidakosta kaiken tarvitsemansa ilman asiantuntevaa apua. Saa sitten tulla kirjastoon, jos on joutunut eksyksiin...

Minulle tämä on matematiikkaa: jos aineiston määrä kaksinkertaistuu kerran kymmenessäkin vuodessa, tarvitaan oppaita, koulutettuja kirjastoammattilaisia avustamaan tiedon löytämisessä. Tilastojen mukaan tietopalvelun määrä kirjastoissa kasvaa. Samalla kysymysten vaikeusaste nousee, joten näkyvissä olevassa tulevaisuudessa tiedonhaun avustaminen ei ainkaan vähene, päinvastoin. Voikin sanoa, että joka haluaa nähdä ja kuulla tietoyhteiskunnan toiminnassa, menkään kirjaston neuvontatiskin ääreen kuuntelemaan ihmisten kysymyksiä (laita tähän LINKKI: <http://www.fla.fi/tietopalv...> hitsi en muista loppuun, mutta tuolla alulla sen pääsee tarkistamaan, itse en voi juuri nyt tsekata...)

Omatoimisille pitää olla avoin pääsy Internet- ja mahdollisiin muihin verkkoihin. Parhaiten tämä onnistuu kirjastossa, jolla on pitkät aukioloajat ja tarjolla muutakin tiedonhakua tukevaa aineistoa.

On hyvin olennaista, että ihmiset voivat tulla kirjastotilaan ja hakea haettavansa. Erittäin suuri merkitys on työttömyysaikana sillä, että kirjastossa voi lukea lehtiä. Ihmiset ovat aika paljon peruuttaneet tilauksiaan. Mahdollisuus seurata tiedotusvälineitä on yksi selvä kansalaiskompetenssin ja demokratian edellytys.

Kirjasto on myös ihmisten kohtaamispaikka

Kirjasto on myös sosiaalinen tila, vaikka tätä ei ole muilta rooleilta oikein nähty. Ihmiset näkevät ja tapaavat kirjastossa toisiaan. Kauppakeskukseen verrattuna se on sivistynyt lämmin tila, jossa voi olla ilman ostopaineita - ja ilman muzakia! Olisi aika kurjaa, jos kylmässä maassa kapakoiden lisäksi voisi mennä vain ostarille.

Viimeisenä seikkana tila-asiassa on yhteisöllisyys, josta Torsti Kivistö puhui jo aikaisemmin. Suomalaiset kirjastot eivät ole yhteisötyössä vielä kovin pitkällä. Kirjastot ovat olleet keskeisiä omassa toimintaympäristössään, mutta kirjastoa on ajateltu hyvin pitkälle tieto- ja kulttuuritehtäviensä kautta. Tässä on nähdäkseni paljon tekemätöntä työtä, ja työn ideoinnin heitän osaksi yleisölle.

Tehkää kirjasto itseänne varten

Väitän, että uudenlaisia kytkentöjä ympäröivään yhteisöön voitaisiin luoda vaikka kuinka paljon. Kivistöllä oli siitä monta hyvää esimerkkiä kuten ihmisten omien kirjojen kierrätyskeskus. Tähän kirjastoon se ei kylläkään mahtuisi...

Minun lähikirjastoni on Kallion kirjasto Helsingissä. Se on ideoinut mukavia yhteisötyön muotoja. Jos en nyt olisi täällä, kuuntelisin Kalliossa erään tutkijan kertovan Kallion talojen historiasta, kun satun olemaan arkkitehtuurista kiinnostunut. Kirjaston Internet-sivuille on myös kerätty erilaisia lyhyitä tarinoita ja historiikkeja, jotka on saatu kaupunginosayhdistykseltä. Aiemmin ne olivat kaupunginosayhdistyksen piirongin laatikossa ja kirjaston hyllyssä, mutta ei niitä oikein osattu käyttää. Aineiston saaminen verkkoon voi moninkertaistaa sen käytön.

Kirjasto ja lähiyhteisö -ajatuksella on hämmästyttävää kantavuutta. Viimekevällä Yhdysvaltain matkallani törmäsin samaan ideaan: kävi ilmi että isot yleishyödylliset, markkinataloutta vankasti kannattavat säätiöt ovat ryhtyneet rahoittamaan kirjastojen yhteisöprojekteja. Kellogg Foundation lahjoitti American Library Associationin yhteisöohjelmiin 15 miljoonaa, ja Readers Digest (Valitut Palat) useita miljoonia lukutaito-ohjelmaan. Näissä säätiöissä oli tultu siihen tulokseen, että globaalin viihdekulttuurin haasteen edessä ihmisiä pitää tukea viihtymään omissa asuinympäristöissään ja ottamaan itse vastuuta omasta elämästään. Coca Cola ja Kauniit ja rohkeat ovat joukossamme, niille emme mahda mitään, mutta lähiyhteisön voimin voimme kuitenkin rakentaa elämäämme aikaisempaa mielekkäämmäksi.

Koettakaa siis Keravallakin saada kirjastosta yhteisöllisenä tekijänä enemmän irti kuin tähän saakka. Ensimmäinen ehto tosin on saada uusi tila, koska nykyisten seinien sisälle ei enää uutta mahdu!